

POSTANOWIENIE

8 października 2025 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Dariusz Dończyk

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 8 października 2025 r. w Warszawie
zażalenia J.C.

na postanowienie Sądu Okręgowego w Rybniku
z 23 kwietnia 2025 r., II Ca 998/24,
w sprawie z wniosku K.S., J.S. i G.W.
z udziałem J.C.
o ustanowienie służebności drogi koniecznej,

**uchyla zaskarżone postanowienie, pozostawiając
rozstrzygnięcie o kosztach postępowania zażaleniowego
w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.**

(A.G.)

UZASADNIENIE

Wnioskodawcy J.S., K.S. i G.W. wnieśli o ustanowienie służebności drogi koniecznej na rzecz każdorazowego właściciela nieruchomości położonej w J., oznaczonej jako działki ewidencyjne nr [...] i [...], objęte księgą wieczystą [...]. Wnioskodawcy domagali się ustanowienia prawa przejazdu i przechodu przez nieruchomość uczestniczki J.C. – działkę nr [...], objętą księgą wieczystą [...].

Postanowieniem z 19 lipca 2024 r. (sygn. akt I Ns 410/23) Sąd Rejonowy w Jastrzębiu-Zdroju oddalił wniosek. Sąd ustalił, że nieruchomość wnioskodawców posiada dostęp do drogi publicznej poprzez istniejącą służebność ustanowioną na działce nr [...], stanowiącej własność rodziny F., która od 1909 roku obciążona jest

prawem drogi na rzecz właścicieli nieruchomości z dawnego wykazu M. [...], z którego wywodzą się działki wnioskodawców. Mając na uwadze przeznaczenie nieruchomości wnioskodawców (rekreacyjno-ogrodnicze, wypoczynkowe), Sąd uznał, że szerokość pasa służebności wynosząca 3 metry umożliwia przejazd samochodem osobowym, co odpowiada potrzebom korzystania z nieruchomości. Wskazał, że utrudnienia w korzystaniu wynikają wyłącznie z działań współwłaściciela działki [...] (stawianie szlabanu, wybudowanie krawężnika, parkowanie samochodu), a nie z braku dostępu. Podkreślił, że w takich sytuacjach wnioskodawcom przysługują stosowne roszczenia ochronne, w tym o przywrócenie stanu zgodnego z prawem czy uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym. Sąd wskazał również istnienie dodatkowych tytułów dostępu, w szczególności prawa przechodu przez działki nr [...] i [...] należące do J. S.A., które łączą ul. [...] z działką uczestniczki, oraz prawa przejazdu po działce nr [...], prowadzącej bezpośrednio do nieruchomości wnioskodawców. W konsekwencji uznał, że przesłanka z art. 145 § 1 k.c. – braku odpowiedniego dostępu nieruchomości do drogi publicznej – nie została spełniona i zasądził od wnioskodawców koszty postępowania. Podstawę rozstrzygnięcia stanowiły dowody z dokumentów, w tym z ksiąg wieczystych, akt notarialnych, uproszczonego wypisu z rejestru gruntów, archiwalnego wyciągu z Wykazu M. [...], informacji Urzędu Miasta z 16 stycznia 2024 r. oraz wcześniejszych orzeczeń. Sąd Rejonowy uznał je za wystarczające do rozstrzygnięcia sprawy, natomiast oddalił wnioski o przeprowadzenie dowodów z zeznań świadków, opinii biegłych, oględzin nieruchomości oraz przesłuchania uczestników jako nieistotne dla rozstrzygnięcia.

Apelację od powyższego orzeczenia wnieśli wnioskodawcy. Sąd Okręgowy w Rybniku postanowieniem z 23 kwietnia 2025 r. (sygn. akt II Ca 998/24) uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu w Jastrzębiu-Zdroju do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania odwoławczego. Podstawę rozstrzygnięcia kasatoryjnego stanowił art. 386 § 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., przy czym Sąd Okręgowy uznał, że Sąd Rejonowy nie rozpoznał istoty sprawy. W uzasadnieniu wskazano, że Sąd Rejonowy oparł się na niepełnym i szczątkowym materiale dowodowym – w szczególności na archiwalnych wyciągach oraz piśmie urzędowym – które nie

pozwalają na jednoznaczne ustalenie pochodzenia działek i zakresu służebności. Podkreślono, że nie przeprowadzono pełnych ustaleń i ocen istotnych z punktu widzenia przepisów prawa materialnego. Zdaniem Sądu Okręgowego, pominięcie dowodu z opinii biegłego geodety było niezasadne, ponieważ sprawa wymagała wiadomości specjalnych oraz sporządzenia zsynchronizowanego wykazu zmian gruntowych, pozwalającego ustalić relacje między nieruchomościami władającymi i obciążonymi. Sąd Okręgowy zaznaczył, że dokonanie brakujących ustaleń po raz pierwszy w postępowaniu apelacyjnym naruszałoby zasadę dwuinstancyjności, dlatego konieczne było uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Na powyższe postanowienie uczestniczka J.C. wniosła zażalenie, zarzucając naruszenie art. 386 § 4 k.p.c. przez jego wadliwe zastosowanie i uchylenie orzeczenia Sądu Rejonowego w sytuacji, w której istota sprawy została rozpoznana, a ewentualne braki dowodowe mogły zostać uzupełnione w postępowaniu apelacyjnym. Podniosła, że uchylenie orzeczenia było przedwczesne, gdyż brak zsynchronizowanego wykazu zmian gruntowych z klauzulą wpisową do ksiąg wieczystych nie uniemożliwiał wydania merytorycznego rozstrzygnięcia, a dowód z opinii biegłego geodety mógł zostać przeprowadzony przez Sąd Okręgowy. Skarżąca domagała się uchylenia zaskarżonego postanowienia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Rybniku oraz zasądzenia kosztów postępowania zażaleniowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zakres kontroli Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym dotyczącym orzeczenia kasatoryjnego wydanego przez sąd drugiej instancji na podstawie art. 386 § 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., który przewiduje odpowiednie stosowanie przepisów postępowania procesowego w postępowaniu nieprocesowym – takim jak sprawa o ustanowienie służebności drogi koniecznej – zgodnie z art. 394¹ § 1¹ k.p.c., ogranicza się do weryfikacji prawidłowości zastosowania przesłanek proceduralnych uzasadniających wybór tej formy rozstrzygnięcia. Kontrola ta ma charakter formalny i służy ocenie, czy uchylenie

orzeczenia co do istoty sprawy oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania było uzasadnione w świetle przesłanek przewidzianych w art. 386 § 4 k.p.c.

Przepis ten przewiduje dwie samodzielne przesłanki uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji zaskarżonego apelacją: nierozpoznanie istoty sprawy oraz konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalone jest stanowisko, że pierwsza z nich zachodzi wyłącznie w sytuacjach, w których sąd pierwszej instancji nie odniósł się merytorycznie do żądania strony, zaniechał ustalenia podstawy faktycznej lub bezpodstawnie przyjął istnienie przesłanki unicestwiającej roszczenie. Analogicznie, druga przesłanka ma zastosowanie jedynie wtedy, gdy sąd drugiej instancji nie byłby w stanie rozpoznać sprawy merytorycznie bez odtworzenia pełnego materiału dowodowego, co prowadziłoby do naruszenia zasady dwuinstancyjności. Jeżeli natomiast konieczne jest jedynie uzupełnienie braków dowodowych lub przeprowadzenie pominiętych dowodów, sąd drugiej instancji powinien – jako sąd merytoryczny – uzupełnić postępowanie w niezbędnym zakresie, bez potrzeby uchylenia orzeczenia. (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego: z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, z 17 marca 2016 r., II CZ 1/16 oraz z 28 marca 2023 r., III CZ 397/22; zobacz też uzasadnienia postanowień z 20 grudnia 2024 r., III CZ 171/24 i z 31 stycznia 2025 r., III CZ 278/24).

Sąd Okręgowy w Rybniku powołał się wyłącznie na przesłankę nierozpoznania istoty sprawy. Odnośnie do tej przesłanki, jeżeli orzeczenie sądu pierwszej instancji zostało uchylone z tego powodu, zadaniem Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym jest zbadanie czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował tę przyczynę uzasadniającą wydanie orzeczenia kasatoryjnego i czy jego stanowisko uprawniało do podjęcia takiego rozstrzygnięcia. Poza zakresem kontroli Sądu Najwyższego pozostaje natomiast prawidłowość stanowiska prawnego sądu drugiej instancji co do *meritum*. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że nierozpoznanie istoty sprawy odnosi się do roszczenia będącego podstawą powództwa i zachodzi, gdy sąd pierwszej instancji nie orzekł w ogóle merytorycznie o żądaniach stron, zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania pozwu albo pominął merytoryczne zarzuty pozwanego, bezpodstawnie przyjmując istnienie

przesłanki materialnoprawnej lub procesowej unicestwiającej roszczenie (zob. m.in. postanowienie z 23 września 1998 r., II CKN 897/97; wyrok z 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00; wyrok z 21 października 2005 r., III CK 161/05; wyrok z 19 czerwca 2013 r., I CSK 156/13; postanowienie z 25 czerwca 2015 r., V CZ 35/15;; postanowienie z 7 kwietnia 2016 r., II CZ 6/16). Nierozpoznanie istoty sprawy zachodzi także w przypadku dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej żądania bez ustalenia podstawy faktycznej, co wymagałoby poczynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej. W takiej sytuacji uzasadnione jest uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego (zob. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12; z 23 września 2016 r., II CZ 73/16, z 24 stycznia 2017 r., V CZ 92/16; z 22 lutego 2017 r., IV CZ 112/16, IV CZ 113/16, IV CZ 114/16; z 14 czerwca 2017 r., IV CZ 18/17, IV CZ 25/17). Samo pojęcie „rozpoznania istoty sprawy” jest kategorią węższą niż rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy w ogóle i nie może być utożsamiane ani sprowadzane do rozpoznania jedynie kwestii formalnoprawnych (zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z 9 listopada 2012 r., IV CZ 156/12; z 27 czerwca 2014 r., V CZ 41/14; z 3 czerwca 2015 r., V CZ 115/14).

Jeżeli sąd pierwszej instancji odniósł się do istoty sprawy, kontynuacja postępowania na etapie apelacyjnym, obejmująca dokonanie nowych ustaleń faktycznych i ocen prawnych, nie pozbawia strony prawa do jednej instancji merytorycznej. Konstytucyjna zasada dwuinstancyjności postępowania nie oznacza bowiem, że zakończenie sporu jest możliwe jedynie w przypadku zgodności stanowisk obu instancji. Innymi słowy, prowadzenie postępowania dowodowego w drugiej instancji – nawet w znacznym zakresie – i dokonanie na jego podstawie samodzielnych ustaleń nie prowadzi do naruszenia konstytucyjnego prawa do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji (art. 78 Konstytucji RP), ani dwuinstancyjnego modelu postępowania sądowego statuowanego w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Nie ogranicza ono również prawa stron do sądu, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 i 13 Konwencji sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

(Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284). Stanowisko to znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. m.in. postanowienia z 8 czerwca 2016 r., I PZ 8/16; z 13 października 2017 r., I CZ 90/17; z 6 marca 2018 r., II UZ 118/17) oraz w judykaturze Trybunału Konstytucyjnego (zob. m.in. wyrok z 11 marca 2003 r., SK 8/02, OTK-A 2003, nr 3, poz. 20; postanowienia z 9 listopada 2010 r., Ts 49/10, OTK-B 2011, nr 1, poz. 90; z 6 października 2015 r., Ts 52/14, OTK-B 2015, nr 5, poz. 446).

Zaskarżone postanowienie Sądu Okręgowego zostało wydane z powołaniem się na przesłankę nierozpoznania istoty sprawy (art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Sąd Okręgowy uznał, że Sąd Rejonowy oparł się na szczątkowym materiale dowodowym i pominął dowód z opinii biegłego geodety, co miało uniemożliwiać pełne ustalenie pochodzenia działek oraz zakresu służebności. Tak umotywowane stanowisko Sądu drugiej instancji o nierozpoznaniu istoty sprawy przez Sąd pierwszej instancji nie jest zasadne. Sąd Rejonowy przeprowadził postępowanie dowodowe, dokonał ustaleń faktycznych i ocenił przesłanki z art. 145 § 1 k.c., wydając merytoryczne rozstrzygnięcie. W szczególności ustalił, że nieruchomości wnioskodawców posiada odpowiedni dostęp do drogi publicznej poprzez istniejącą służebność na działce nr [...] oraz dodatkowe tytuły dostępu. Tym samym rozpoznał istotę sprawy, a jego orzeczenie odnosiło się do podstawy faktycznej i prawnej żądania. Brak dopuszczenia dowodu z opinii biegłego geodety nie oznacza nierozpoznania istoty sprawy, lecz stanowi element oceny materiału dowodowego, która należy do sądu *meriti*. Odmienne ocena potrzeby przeprowadzenia tego dowodu przez Sąd Okręgowy nie mogła uzasadniać uchylenia orzeczenia, lecz powinna prowadzić do jego uzupełnienia w postępowaniu apelacyjnym. W razie potrzeby sąd drugiej instancji – jako że kontynuuje postępowanie przed sądem pierwszej instancji – powinien samodzielnie przeprowadzić stosowne uzupełniające postępowanie dowodowe i wydać merytoryczne rozstrzygnięcie. Takie działanie znajduje pełne uzasadnienie w zasadzie ekonomiki procesowej oraz w konstytucyjnej zasadzie dwuinstancyjności postępowania sądowego (art. 176 ust. 1 Konstytucji RP), która nie oznacza, że zakończenie sporu jest możliwe wyłącznie wtedy, gdy oceny sądów obu instancji, w tym co do zakresu postępowania dowodowego, jakie należy

przeprowadzić w sprawie, są zgodne. W obecnym modelu apelacji pełnej sąd drugiej instancji ma obowiązek dążyć do merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy (zob. m.in. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 marca 2003 r., SK 8/02). Jak podkreślił Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07 (OSNC 2008, nr 6, poz. 55), apelacja ma charakter merytoryczny i stanowi dalszy ciąg postępowania przed sądem pierwszej instancji. Sąd odwoławczy powinien zatem uzupełnić materiał dowodowy w niezbędnym zakresie i wydać rozstrzygnięcie co do istoty sprawy, zamiast uchylać orzeczenie. Uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania jest zarezerwowane dla przypadków, gdy sąd pierwszej instancji w ogóle nie odniósł się do materialnej podstawy żądania lub pominął kluczowe zarzuty stron. W niniejszej sprawie taka sytuacja nie wystąpiła. Sąd Rejonowy zbadał przesłankę braku odpowiedniego dostępu do drogi publicznej i uznał ją za niespełnioną. Uchylając orzeczenie, Sąd Okręgowy naruszył konstytucyjną zasadę dwuinstancyjności postępowania (art. 176 ust. 1 Konstytucji RP), gdyż sprowadził swoje rozstrzygnięcie do przerzucenia ciężaru ustaleń faktycznych na Sąd pierwszej instancji zamiast dokonać własnej oceny zgromadzonego materiału dowodowego. Prowadzenie postępowania dowodowego w drugiej instancji, nawet w znacznym zakresie, nie narusza prawa stron do zaskarżenia orzeczeń sądów pierwszej instancji ani prawa do sądu. Należy podkreślić, że kasatoryjne rozstrzygnięcie sądu odwoławczego ma charakter wyjątkowy i powinno być stosowane jedynie w sytuacjach wyraźnie wskazanych w art. 386 § 4 k.p.c. Nadmierne korzystanie z tej instytucji prowadziłoby do przewlekłości postępowania i naruszenia prawa stron do sądu, gwarantowanego w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 6 wcześniej powołanej Konwencji o ochronie prawa człowieka i podstawowych wolności. W sprawach o ustanowienie służebności drogi koniecznej, które dotyczą podstawowych potrzeb właścicieli nieruchomości, szczególnie istotne jest zapewnienie szybkiego i merytorycznego rozstrzygnięcia, a nie wielokrotne odsyłanie sprawy do ponownego rozpoznania (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 28 marca 2023 r., III CZ 397/22).

Z tych względów Sąd Najwyższy, uznając zażalenie uczestniczki za zasadne, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 zd. pierwsze w zw. z art. 394¹ § 3 oraz art.

13 § 2 k.p.c., uchylił zaskarżone postanowienie. O kosztach postępowania zażaleniowego orzeczono zgodnie z art. 108 § 2 w zw. z art. 398²¹, art. 394¹ § 3 oraz art. 13 § 2 k.p.c., pozostawiając ich rozstrzygnięcie sądowi, który wyda orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

Dariusz Dończyk

(A.G.)

[r.g.]